

SYSTÉM POLITICKÝCH STRAN V LETECH 1989-2021

STANISLAV BALÍK – PETR FIALA – VÍT HLOUŠEK – MAXMILIÁN STRMISKA

1. Úvod

Příběh českého systému politických stran v období více než třech desetiletí od pádu komunistického či reálně-socialistického režimu v roce 1989 je svým způsobem fascinující. S odstupem v něm lze pozorovat několik jasně oddělených etap, přičemž symptomy konce jedné a začátku nové jsou z nadhledu pozorovatelné již v etapě předcházející.

Následující kapitola se pokouší nabídnout analýzu českého stranického systému na několika úrovních. Primární je aréna sněmovní, mnohdy nepřesně označovaná jako parlamentní. Právě Poslanecká sněmovna je kolbištěm, které především utváří charakter stranického systému a v němž lze sledovat jeho proměny a konstanty. Neméně zajímavé jsou ovšem i další volebně legislativní arény – senátní, evropská či krajská, které nabízejí dokreslení jemnějších charakteristik celého systému. Stranou pozornosti zůstává pouze aréna lokální politiky, neboť ta je od ostatních úrovní, především sněmovní, výrazně oddělena – příběh lokálních stranických systémů 1990-2021 je v zásadě příběhem marginalizace parlamentních stran na lokální úrovni.¹

Po analýze výše uvedených volebních arén nabídneme možnou celkovou etapizaci vývoje charakteristiky formátu a typu stranického systému v sartoriánském duchu.²

2. Sněmovní volební aréna

2.1. Období počátků (1990-1991)

Do voleb 1990 vstupovaly tři typy stran a hnutí (dále jen stran): a) někdejší strany Národní fronty, b) strany nově vzniklé, c) strany obnovené navazující na činnost subjektů v demokratických periodách české historie.

Ze stran někdejší Národní fronty byla nejvýznamnější **KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA (KSČ)**, resp. na konci března 1990 vzniklá její územní organizace **KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH A MORAVY (KSČM)**. Ta se pokusila částečně oddělit od své předlistopadové minulosti, nicméně v řadě ohledů zůstala na půl cesty transformace – symbolicky nejlépe to bylo vyjádřeno zachováním

¹ Srov. např. Hájek, L. – Balík, S. (2018).

² Tato kapitola částečně vychází z kapitoly Fiala, P. – Strmiska, M. (2005) z prvního vydání této knihy a navazuje na ni.

původního názvu. V první části této etapy vývoje zaujímala ryze defenzivní strategii, ustupovala z pozic vládních i parlamentních, po volbách 1990 vládní zastoupení ztratila úplně (a fakticky je až do roku 2021 nezískala zpět). Další dvě strany někdejší Národní fronty prošly velkou personální i ideovou transformací, ještě v průběhu listopadu 1989 se připojily k protikomunistickému hnutí vedenému Občanským fórem. Svou pozicí se ale významně lišily. Zatímco **ČESKOSLOVENSKÁ STRANA LIDOVÁ (ČSL)** měla stále definovanou svou potenciální skupinu voličů, jejichž zájmy reprezentovala (katolíci, resp. praktikující křesťané), **ČESKOSLOVENSKÁ STRANA SOCIALISTICKÁ (ČSS)** svůj *raison d'être*, resp. unikátní dostatečně velkou voličskou niku nenalezla.

Hlavním reprezentantem stran nově vzniklých bylo **OBČANSKÉ FÓRUM (OF)** – původně revoluční střešové nadstranické antikomunistické hnutí s nejasně definovanými vnitřními strukturami, a přitom s masovým členstvím. Vedle individuálního členství mělo i členství kolektivní, takže v průběhu roku 1990 v jeho rámci působilo přinejmenším čtrnáct různých vznikajících politických stran, hnutí či jinak definovaných politických skupin (např. nově vzniklá **OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ ALIANCE /ODA/**).³ Pokračující existence OF a jeho volební účast – zdůvodňovaná nutností garantovat demokratický vývoj – omezovala prostor pro uplatnění jiných politických stran. V rámci volebního boje 1990 také OF přišlo s volebním sloganem „*Strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny*“, kterým přinejmenším nepřímo delegitimovalo koncept politického stranictví. Ještě před volbami vznikla celá řada dalších stran (mimo těch, které působily uvnitř OF, z nichž řada se zúčastnila již prvních svobodných voleb. Některé byly autentickým vyjádřením společenské plurality, jako např. **HNUTÍ ZA SAMOSPRÁVNOU DEMOKRACII – SPOLEČNOST PRO MORAVU A SLEZSKO (HSD-SMS)** snažící se o obnovu zemské samosprávy, **KŘESŤANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA (KDS)** reprezentující křesťanské přístupy k politice nezkompromitované spoluprací s komunistickým režimem v Národní frontě, **STRANA ZELENÝCH (SZ)** navazující na v té době relativně nový proud ekologických stran v západním světě apod. Poslední skupinu stran obnovených, jež navazovaly na činnost subjektů z demokratických period české historie a jež nemohly mocenským rozhodnutím v letech 1948-1989 existovat, reprezentovala především **ČESKOSLOVENSKÁ SOCIÁLNÍ**

³ K vývoji OF podrobněji srov. např. Suk, J. (2009).

DEMOKRACIE (ČSSD). Dále se názvem k předválečné straně agrární hlásilo **SDRUŽENÍ PRO REPUBLIKU – REPUBLIKÁNSKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA (SPR-RSČ)**, jež se časem vyprofilovalo jako extremistické uskupení; šlo nicméně jen o slabý odkaz, reálně nelze v tomto případě hovořit o ideové, personální či symbolické návaznosti. S jistou opatrností lze do této skupiny stran zařadit **KLUB ANGAŽOVANÝCH NESTRANÍKŮ (KAN)** hlásící se k uskupení založenému v období pražského jara 1968.

Tab. 1: Výsledky voleb do Federálního shromáždění v České republice 8. – 9.6.1990⁴

	SNĚMOVNA LIDU			SMĚMOVNA NÁRODŮ			počet mandátů celkem
	získané hlasy		mandáty	získané hlasy		mandáty	
	absolutně	v %		absolutně	v %		
OF	3 851 172	53,15	68	3 613 513	49,96	50	118
KSČ	976 996	13,48	15	997 919	13,8	12	27
KDU	629 359	8,69	9	633 053	8,75	6	15
HSD-SMS	572 015	7,89	9	658 477	9,10	7	16
SD	278 280	3,84	-	301 445	4,17	-	-
SZV	273 175	3,77	-	288 270	3,99	-	-
SZ	224 432	3,10	-	248 944	3,44	-	-
ČSS	199 446	2,75	-	208 662	2,89	-	-

Tab. 2: Výsledky voleb do České národní rady 8. – 9.6.1990

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
OF	3 569 201	49,50	127
KSČ	954 690	13,24	32
HSD-SMS	723 609	10,03	22
KDU	607 134	8,42	19
SZV	296 547	4,11	-
SD	296 165	4,11	-
SZ	295 844	4,10	-
ČSS	192 922	2,68	-

Výsledky voleb odrážejí naprostou dominanci vítěze OF se zhruba polovinou hlasů a výrazně nadpoloviční většinou mandátů a dále parlamentní přítomnost pouhých tří dalších subjektů (KSČ, resp. KSČM, HSD-SMS a KDU). **KŘESŤANSKÁ A DEMOKRATICKÁ UNIE (KDU)** byla předvolební koalicí „národněfrontovní“ ČSL, z disidentských kruhů vzešlé KDS a několika marginálních subjektů.

⁴ Údaje v této a všech dalších tabulkách v této kapitole jsou čerpány z oficiální volební statistiky Volby.cz (<https://www.volby.cz>). V této i v dalších volbách sněmovní volební arény jsou uvedeny pouze strany, hnutí a koalice, které získaly více než 2 % hlasů.

Federální vládu premiéra *Mariány Čalfy* (nar. 1946) utvořilo z českých stran jen OF, ze slovenských **VEŘEJNOST PROTI NÁSILÍ** a **KŘESŤANSKODEMOKRATICKÉ HNUTÍ**. Republikovou vládu široké koalice tvořilo OF spolu s KDU a HSD-SMS, kdy v opozici zůstala pouze KSČM. Jejím premiérem se stal *Petr Pithart* (nar. 1941).

Za závěr ustavujícího období formování stranického systému lze označit začátek roku 1991, kdy došlo k definitivnímu zániku a rozdělení OF. Postupem času se v něm po volbách 1990 zformovaly tři proudy (bez ohledu na paralelní existenci jeho jednotlivých členských stran): Meziparlamentní klub demokratické pravice, Liberální klub OF a Klub sociálních demokratů OF. Na tomto podkladě došlo v únoru 1991 k zániku OF a přestrukturování jeho dědictví.

2.2. Období konsolidace (1991-1996)

OF se formálně rozdělilo na dva nástupnické subjekty, které si nesymetricky rozdělily jeho odkaz. Zatímco **OBČANSKÉ HNUTÍ (OH)** převzalo větší část elit OF (oba premiéry, většinu ministrů a poslanců) a nestranický étos, **OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA (ODS)** převážnou většinu organizační struktury OF na místní a oblastní úrovni. Mimo tyto dva hlavní pokračovatele OF se před jeho zánikem emancipovala řada výše zmíněných kolektivních členů – např. ODA, sociální demokraté překonali vnitřní rozkol z roku 1990, kdy jejich část kandidovala jako část OF, část jako samostatný subjekt, apod.

Volby 1992 přinesly definitivní konec tzv. zdvojeného pluralismu (jeden na úrovni celého stranického systému, druhý uvnitř OF), stalo se tak ale za cenu výrazného zvýšení formální fragmentace celého stranického systému, který dosáhl na příští čtvrtstoletí nejvyšší úrovně právě v letech 1992-1996.

Tab. 3: Výsledky voleb do České národní rady 5. – 6.6.1992

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ODS-KDS	1 924 483	29,73	76
LB	909 490	14,05	35
ČSSD	422 736	6,53	16
LSU	421 988	6,52	16
KDU-ČSL	406 341	6,28	15
SPR-RSČ	387 026	5,98	14
ODA	383 705	5,93	14
HSD-SMS	380 088	5,87	14

OH	297 406	4,59	-
HDŽJ	244 319	3,77	-
SČPŽR	203 654	3,15	
KAN	174 006	2,69	

Tab. 4: Výsledky voleb do Federálního shromáždění v České republice 5.-6.6.1992

	SNĚMOVNA LIDU			SNĚMOVNA NÁRODŮ			počet mandátů celkem
	získané hlasy		Mandáty	získané hlasy		mandáty	
	absolutně	v %		absolutně	v %		
ODS-KDS	2 200 937	33,90	48	2 168 421	33,43	37	85
LB	926 228	14,27	19	939 197	14,48	15	34
ČSSD	498 030	7,67	10	440 806	6,80	6	16
SPR-RSČ	420 848	6,48	8	413 459	6,37	6	14
KDU-ČSL	388 122	5,98	7	394 296	6,08	6	13
LSU	378 962	5,84	7	393 182	6,06	5	12
ODA	323 614	4,98		264 371	4,08		
OH	284 854	4,39		307 334	4,74		
HSD-SMS	274 489	4,23		317 934	4,90		
HDŽJ	214 681	3,31		228 860	3,44		
SČPŽR	166 325	2,56		172 703	2,66		
KAN	129 022	1,99		140 045	2,16		

5

Rozpad československé federace v závěru roku 1992 neměl v zásadě žádný vliv na český stranický systém. Již od roku 1990 totiž v zásadě všechny strany fungovaly na „národním“ principu (poslední potenciální celostátní strana KSČ se začala rozdělovat již na začátku roku 1990, definitivně se od sebe nástupkyně české a slovenské části KSČ odpoutaly na konci roku 1991), volební aréna federální v zásadě neexistovala.

Federální vládu *Jana Stráského* (1940-2019), jež fungovala v druhé polovině roku 1992, utvořila ODS, **HNUTÍ ZA DEMOKRATICKÉ SLOVENSKO** a **KŘESŤANSKÁ A DEMOKRATICKÁ UNIE – ČESKOSLOVENSKÁ STRANA LIDOVÁ (KDU-ČSL)**. Republikovou vládu, která se od začátku roku 1993 přeměnila ve vládu samostatné České republiky, utvořila v čele s premiérem *Václavem Klausem* (nar. 1941) čtveřice stran, z toho jedna předvolební koalice: ODS-KDS, ODA a KDU-ČSL. Předvolební koalice ODS a KDS se bezprostředně po volbách rozdělila – obě strany vytvořily vlastní kluby a měly vlastní zastoupení ve vládě. Šlo o výrazně asymetrické partnerství výrazně dominantní a výrazně malé strany. V průběhu volebního období 1992-1996 došlo ke sloučení ODS a KDS, jež však bylo faktickým vplynutím KDS do ODS. Část členů a reprezentantů KDS individuálně přešla do KDU-

ČSL. Ta byla fakticky (přes formální změnu názvu v roce 1992) nezměněným pokračováním ČSL. Pravostředová vládní koalice fungovala celé volební období, postupně narůstal počet jejích poslanců v důsledku pohybů v opozičních stranách.

Opozice byla v letech 1992-1996 nejroztříštěnější z celého sledovaného období – mimo kluby vládních stran v různých fázích tohoto období působilo ve Sněmovně 11 sněmovních opozičních klubů. Největší opoziční silou byla KSČM, jež se voleb 1992 účastnila v rámci předvolební koalice **LEVÝ BLOK**, jejíž byla dominantní částí. V důsledku dynamického vnitrostranického vývoje došlo v roce 1993 k rozpadu Levého bloku, jehož poslanci vytvořili několik samostatných levicových stran a jejich poslaneckých klubů, z nichž však pro další vývoj měla vliv pouze KSČM.

Klub SPR-RSČ se v průběhu období fakticky rozpadl a strana tak fakticky působila mimo parlament. K rozkolu došlo i v HSD-SMS, která byla ale na sestupné dráze již ve volbách 1992 – ještě do voleb 1996 se všechny její nástupnické subjekty fakticky marginalizovaly.⁵ Stejně tak se vzápětí po volbách rozštěpila předvolební koalice **LIBERÁLNĚ SOCIÁLNÍ UNIE (LSU)**, která spojovala ČSS, SZ a **ZEMĚDĚLSKOU STRANU**. Její jednotlivé proudy se různě spojovaly se subjekty moravistického proudu, příp. i s mimoparlamentními subjekty (např. s OH, jehož neúspěch ve volbách 1992 jakožto z hlediska přechodu elit hlavního nástupnického subjektu OF byl jedním z největších překvapení voleb), nicméně bez dalšího podstatného vlivu na stranický systém. Mimo tyto subjekty působily ve sněmovně desítky nezařazených poslanců.

Původně jen jeden z řady malých levicových opozičních subjektů – sociální demokracie, jež se v únoru 1993 přejmenovala na **ČESKOU STRANU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKOU (ČSSD)** – se dokázal díky obratné politice stát hlavním centrem integrace na levé straně systému. Strana nicméně nešla cestou formální integrace subjektů, ale akvizicí politických elit marginálních subjektů, včetně řady někdejších hlavních představitelů OF. Ještě před koncem volebního období se z ČSSD stal druhý hlavní pól stranické soutěže, přičemž v této pozici nahradila nereformovanou KSČM. V zemích střední a východní Evropy tak došlo k výjimečné situaci, kdy jedním z hlavních pólů nebyla reformovaná někdejší komunistická státostrana, ale obnovená historická sociální demokracie, byť personálně přinejmenším částečně postavená na středních kádrech komunistického režimu.⁶

⁵ K celému zajímavému fenoménu moravistického politického proudu srov. např. Springerová, P. (2010).

⁶ Vývoj stranických aktérů a jejich systému v devadesátých letech detailně zachytil Kopeček, L. (2010).

2.3. Období stability (1996-2013)

Volbami 1996 začala necelá dvě desetiletí stability stranického systému charakterizovaná dvoupólovou logikou fungování stranického systému v podobě soupeření ODS a ČSSD. Systém byl doplněn o několik menších stran, z nichž některé v průběhu času ze systému vypadly (ODA, SPR-RSČ), nově se do něj zapojily (US, SZ, TOP 09, VV), setrvaly v antisystémové pozici (KSČM), příp. pružně měnily svou orientaci na jeden či druhý hlavní pól (KDU-ČSL).⁷

Tab. 5: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 31.5. – 1.6.1996

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ODS	1 794 560	29,62	68
ČSSD	1 602 250	26,44	61
KSČM	626 136	10,33	22
KDU-ČSL	489 346	8,08	18
SPR-RSČ	485 072	8,01	18
ODA	385 369	6,36	13
DŽJ	187 455	3,09	-
DEU	169 796	2,80	-
SD-LSNS	124 165	2,05	-

Ve volbách 1996 došlo k základní stabilizaci systému, který posléze v zásadě vydržel s několika spíše drobnějšími změnami do roku 2013. Došlo ke snížení počtu sněmovních stran na 6, přičemž dvě nejsilnější držely cca dvě třetiny křesel.

Vládu V. Klause sestavila ODS, KDU-ČSL a ODA. Šlo tedy v zásadě (po sloučení ODS a KDS) o pokračování předchozí vládní koalice, což se stalo za celé sledované období 1990-2021 poprvé a naposledy. Vláda již ovšem nebyla většinová, ale menšinová, neboť se opírala jen o 99 mandátů. Její vznik umožnila opuštěním sálu při vyslovování důvěry vládě (a tedy snížení kvóra) ČSSD výměnou za předsednické místo sněmovny a nadproporční podíl na vedení sněmovních orgánů. Vznik vlády jinak nebyl možný, neboť v opozici působily dvě strany považované ostatními za antisystémové (KSČM a SPR-RSČ); i hlavní opoziční strana ČSSD si v roce 1995 vnitřním usnesením zakázala spolupráci mj. s těmito dvěma stranami.

⁷ K bližšímu pohledu na etapu srov. např. Hanley, S. (2011).

Toto volební období bylo ve sledovaném období nejkratší, trvalo jen dva roky. K jeho předčasnému ukončení vedl pád menšinové vlády v závěru roku 1997, kterým vyvrcholilo delší období nefunkčnosti koaliční formule, resp. výrazně narušené koaliční vztahy mezi dominantní ODS a oběma menšími koaličními stranami. Posledním impulsem bylo již nějakou dobu se objevující téma pochyb o čistotě financování ODS (nicméně pochyby v tomto směru v této době mířily i k dalším dvěma koaličním i hlavní opoziční straně). Uvnitř ODS téma financování a rozpadu vlády vedl k silné vnitrostranické krizi, která vyvrcholila rozštěpením strany a vznikem nového subjektu **UNIE SVOBODY (US)**. Ta po volbách, přestože byla přesvědčena o tom, že se stane novým hlavním reprezentantem pravicové části spektra, systémově nahradila v pozici vedlejšího pravostředového pólu ODA.

Do tohoto období se také datuje počátek systémového posunu KDU-ČSL, která se do té doby deklarovala jako přirozeně pravostředová strana. Nyní „objevila“ svou středovou pozici, resp. pozici pivotální strany schopné spolupracovat s pravicí i levicí.

Pod velkým vlivem prezidenta republiky *Václava Havla* (1936-2011) vznikla tzv. polouřednická vláda někdejšího guvernéra České národní banky *Josefa Tošovského* (nar. 1950), která zahrnuje především menší středové a středopravicové strany – KDU-ČSL, ODA a nově vzniklou US. Podporu jí pomohla vyslovit ČSSD výměnou za příslib předčasných voleb.⁸

Léty 1996-1998 vrcholí antisystémová role nacionalistické SPR-RSČ, kdy se nacházela na vrcholu svého mediálního a parlamentního vlivu – nicméně nedokázala jej přeměnit v trvalejší zisk a v dalších volbách poměrně překvapivě nepřekonalala uzavírací klauzuli.⁹

Tab. 6: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 19. – 20.6.1998

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ČSSD	1 928 660	32,31	74
ODS	1 656 011	27,74	63
KSČM	658 550	11,03	24
KDU-ČSL	537 013	9,00	20
US	513 596	8,60	19
SPR-RSČ	232 965	3,90	-
DŽJ	182 900	3,06	-

⁸ K této i dvěma dalším nestandardním vládám srov. Hloušek, V. – Kopeček, L. (2014).

⁹ Srov. např. Mareš, M. (2011).

Volby 1998 nepřinesly na první pohled velkou změnu – ve sněmovně byly přítomné opět dvě podobně silné hlavní strany, dvě pravostředové malé strany a antisystémová KSČM. Nicméně do značné míry šlo o volby přelomové. Jednak na příštích patnáct let ztratil zastoupení proud definující se explicitně nacionálně (SPR-RSČ). Dále došlo k první „substituci“ na pozici malého pravostředového subjektu oslovujícího městského liberálního voliče, kdy ODA byla nahrazena US. Především ale přinesly tyto volby po roce 1990 první naprostou vládní alternaci. Přestože matematicky bylo možné sestavit koalici pravého středu, fatálně narušené koaliční vzorce předchozího období to znemožnily. Nevznikla nakonec ani uvažovaná vláda ČSSD s KDU-ČSL a US, ale překvapivě se na spolupráci v rámci poměrně neobvyklého aranžmá tzv. opoziční smlouvy dohodly dvě nejsilnější strany ČSSD a ODS, kdy první z nich se stala jedinou vládní stranou menšinové vlády *Miloše Zemana* (nar. 1944), druhá opozicí s privilegovaným postavením v dolní parlamentní komoře a v kontrolních mechanismech exekutivy (dozorčí rady státních podniků apod.). Z určitého úhlu pohledu šlo o jinou variantu velké koalice – nicméně k dohodě o obsahu politiky (policy) nedošlo. Obě strany chtěly spolupracovat na změně ústavy a volebního systému, jež měly zdůraznit pozici hlavních stran, zpřesnit postavení prezidenta apod. Smlouva byla koncipována tak, aby ji bylo možno používat i v dalších volebních obdobích. Téměř k ničemu z toho nakonec nedošlo.¹⁰

Jedním z důležitých vedlejších produktů tzv. opoziční smlouvy bylo zformování Čtyřkoalice – předvolební koalice KDU-ČSL, US, ODA a **DEMOKRATICKÉ UNIE (DEU)**, která měla ambici stát se dlouhodobě třetím hlavním pólem české politiky, rovnocenným ČSSD a ODS. Toto uskupení bylo v dalších třech letech úspěšné ve volbách druhého řádu, nicméně voleb v roce 2002 se zúčastnilo již jen ve zbytkové podobě, kdy z něj byla vyloučena ODA a DEU se sloučila s US do **UNIE SVOBODY-DEMOKRATICKÉ UNIE (US-DEU)**. Každopádně étos velké změny, kterou mělo přinést, byl v tu dobu již vyčerpán.

Opozice tak byla v tomto období extrémně roztříštěná – nejenom ideově, ale i typově: opozičně-smluvní ODS, dále KSČM, která pomáhala levicové vládě prosazovat program, a konečně strany Čtyřkoalice vymezující se vůči opoziční smlouvě, jež ale občas pomáhaly menšinové vládě schvalovat konkrétní důležité body.

¹⁰ Blíže srov. Kopeček, L. (2015), příp. Roberts, A. (2003).

Tab. 7: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 14. – 15.6.2002

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ČSSD	1 440 279	30,20	70
ODS	1 166 975	24,47	58
KSČM	882 653	18,51	41
Koalice KDU-ČSL a US-DEU	680 671	14,27	31
SN	132 699	2,78	
SZ	112 929	2,36	

Volby 2002 byly jedinými, po nichž nedošlo k žádné změně ve výčtu sněmovních subjektů, nezměněné zůstalo i pořadí na prvních třech místech. Jinak ale došlo k podstatné změně ve fungování vlády a opozice. Po změně lídrů ČSSD před volbami 2002 došlo k přehodnocení přístupu k opoziční smlouvě, která nebyla po volbách 2002 prodloužena, a ODS se stala nepriviléžovanou vládní stranou. ČSSD uzavřela vládní koalici s oběma stranami předvolební Koalice – KDU-ČSL a US-DEU, jež se opírala se o nejmenší možnou většinu 101 hlasů. Přes všechny změny vlády a několik výměn poslanců mezi kluby koalice a opozice velikost této většiny zůstala celé čtyři roky. Ačkoli se koalice a většina ministrů za čtyři roky nezměnily, došlo k vystřídání tří premiérů z ČSSD (*Vladimír Špidla* /nar. 1951/, *Stanislav Gross* /1969-2015/, *Jiří Paroubek* /nar. 1952/), vesměs z důvodů vnitrostranických sporů v ČSSD.

Mezivolebně až na jednu všechny strany oslabily; výjimkou byla KSČM, která naopak dosáhla v celém sledovaném období největšího úspěchu. Nicméně zpočátku nedokázala své posílení využít, až od roku 2005, kdy uzavřela nevyslovenou faktickou legislativní koalici s vládní ČSSD (která také fakticky přestala legislativně spolupracovat se svými vládními partnery), její vliv dosáhl jednoho ze dvou polistopadových vrcholů.

ODS se po změně ve svém vedení přestala orientovat na obnovení potenciální spolupráce s ČSSD, ale zaměřila se na budování koaličních vztahů (ty měla v roce 2002 fatálně poškozené, na parlamentní úrovni neměla jediného potenciálního koaličního partnera). To se jí také do voleb 2006 podařilo, připravovala si k tomu půdu mj. na krajské samosprávné úrovni. KDU-ČSL ve stejném období udělala znovu obrat

směrem doprava – odpoutávala se postupně od své orientace na ČSSD směrem k ODS. US fakticky v průběhu volebního období přestala existovat.

Tab. 8: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2. – 3.6. 2006

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ODS	1 892 475	35,38	81
ČSSD	1 728 827	32,32	74
KSČM	685 328	12,81	26
KDU-ČSL	386 706	7,22	13
SZ	336 487	6,29	6
SNK-ED	111 724	2,08	

ODS zvítězila s nejvyšším ziskem od roku 1992, svého nejlepšího výsledku dosáhla i ČSSD, ačkoli skončila druhá. Bipolarita českého stranického systému dosáhla vrcholu právě ve volbách 2006, kdy obě největší strany, které se ale proti sobě v předvolební kampani nebývale vymezily, disponovaly celkem více než třemi čtvrtinami mandátů. Obě také zformovaly pevné povolební bloky, každý se sto poslanci. O tomto období se také hovoří jako o tzv. volebním patu 100:100.

11

Několik měsíců se z tohoto patu hledala cesta ven (ústavní cesta k předčasným volbám byla hodně komplikovaná). Nejprve byla sestavena menšinová vláda ODS premiéra *Mirka Topolánka* (nar. 1956), již – jako první v parlamentních dějinách českých zemí od roku 1848 – nebyla vyslovena důvěra. Poté byla sestavena menšinová vláda M. Topolánka tvořená ODS, KDU-ČSL a SZ (SZ se poprvé a dosud naposledy dostala samostatně do poslanecké sněmovny, když systémově nahradila US). Této vládě, byť se formálně opírala jen o sto koaličních poslanců, nakonec důvěra vyslovena byla, a to za pomoci dvou poslanců (tzv. přeběhlíků) z ČSSD. Vzniklá vláda se pokoušela prosazovat svůj program, přičemž ale čelila koaličním a vnitrostranickým (ve všech třech vládních stranách) sporům, stejně jako silnému tlaku spojené opozice ČSSD a KSČM, jenž se projevoval např. častým hlasováním o vyslovení nedůvěry vládě. Pátý pokus o vyslovení nedůvěry byl nakonec z hlediska opozice úspěšný, kdy byla vláda v březnu 2009 vyslovena nedůvěra (opět poprvé v českých parlamentních dějinách), když se k opozici přidalo i několik poslanců vládních stran.

Po několika týdnech byla na půdorysu dohody ODS, ČSSD, KDU-ČSL a SZ jmenována tzv. úřednická vláda předsedy Českého statistického úřadu *Jana Fischera* (nar. 1951),

kteřá měla zemi dovést k předčasným parlamentním volbám na podzim 2009. Ty však byly sporným nálezem ústavního soudu zrušeny jako neústavní a nakonec se odehrály řádné volby v červnu 2010; zemi stále vedla ona úřednická vláda.

Uvnitř stran docházelo k mnoha posunům – rozštěpení SZ, která mířila k marginalitě; dlouhodobé spory uvnitř KDU-ČSL a ODS, které vedly ke vzniku nového subjektu **TOP 09**; vznik **STRANY PRÁV OBČANŮ ZEMANOVCÍ (SPOZ)**, která odštěpila část představitelů a voličů ČSSD. K výraznému vzestupu nových stran (především TOP 09 a **VĚCI VEŘEJNÉ /VV/**) a oslabení starých stran došlo v mezičase mezi zrušenými mimořádnými a řádnými volbami.

Tab. 9: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 28. – 29.5.2010

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ČSSD	1 155 267	22,08	56
ODS	1 057 792	20,22	53
TOP 09	873 833	16,70	41
KSČM	589 765	11,27	26
VV	569 127	10,88	24
KDU-ČSL	229 717	4,39	
SPOZ	226 527	4,33	
SUV	192 145	3,67	
SZ	127 831	2,44	

Výsledky voleb 2010 přinesly první – a skutečně významný – pokles bipolarity, kdy o dvacet procentních bodů pokles podíl poslanců dvou nejsilnějších stran na těsně nadpoloviční většinu (jejich společná volební podpora mezivolebně poklesla o pětadvacet procentních bodů). Tyto volby měly z hlediska stranického systému ještě několik dalších primátů. Předně poprvé od roku 1996 získaly zastoupení hned dvě nové strany – TOP 09 (v neformální koalici se **STAROSTY A NEZÁVISLÝMI /STAN/**) a VV. Druhá z nich byla prvním příkladem strany-firmy, populistické strany vymezující se proti uplynulému období.¹¹ Poprvé od roku 1907 chyběli v dolní komoře poslanci zvolení za KDU-ČSL (resp. její předchůdkyni ČSL či ještě dřívější katolické politické strany), neboť strana nepřekonala uzavírací volební klauzuli. Nicméně v průběhu volebního období radikálně obměnila své reprezentanty, konsolidovala voličské jádro a hned ve volbách 2013 se do sněmovny vrátila (ve sledovaném období byla jedinou

¹¹ K fenoménu nejen českého stranického typu „strana-firma“ srov. Kopeček, L. a kol. (2018).

parlamentní stranou, jež se poté, co na čas ztratila sněmovní zastoupení, dokázala úspěšně do sněmovny vrátit).

Poprvé – a dosud naposledy – se také stalo, že vládu sestavila strana, která ve volbách nezvítězila, ale skončila na druhém místě. Vláda ODS, TOP 09 a VV s premiérem *Petrem Nečasem* (nar. 1964) se zpočátku opírala o nebývale silnou parlamentní většinu (118 hlasů), o kterou však v průběhu volebního období postupně přicházela. Poprvé se také stalo, že vládu tvořily počtem hlasů i mandátů relativně vyrovnané subjekty, navíc mířící na podobnou část elektorátu, což vládě na stabilitě nepřidávalo. V průběhu období docházelo k průběžnému poklesu podpory ODS a příslušným vnitřním ideovým rozporům; k velké roztržce došlo ve VV, kdy část strany odešla a vytvořila stranu **LIDEM**, která zůstala ve vládní koalici, zatímco „zbytkové“ VV přešly do opozice.

Stranický systém byl rozkolísán i první přímou volbou prezidenta republiky, která proběhla na začátku roku 2013 a v níž zvítězil M. Zeman, kandidát, který pro svou kandidaturu formálně neměl podporu parlamentních stran, ale pro vstup do soutěže se legitimoval potřebnými desítkami tisíc podpisů občanů a ve volební kampani slíbil boj proti vládě.¹²

Vláda podala demisi v létě 2013 poté, co byla po zásahu na Úřadu vlády obviněna vrchní ředitelka kabinetu premiéra ze zneužití pravomocí veřejného činitele a kdy bylo několik poslanců vládní koalice včetně premiéra obviněno z různých trestných činů. Ačkoli tento vnější zásah stmelil těsně nadpoloviční část poslanců na půdorysu předchozí vládní koalice ODS, TOP 09 a LIDEM, kteří deklarovali svou připravenost podpořit jmenování nové vlády s novou premiérkou *Mirolavou Němcovou* (nar. 1952), prezident republiky jmenoval bez konzultace s parlamentními stranami (a proti jejich vůli) premiérem *Jiřího Rusnoka* (nar. 1960) a na jeho návrh vládu z kruhů blízkých prezidentovi. Tato vláda nezískala v létě 2013 ve sněmovně podporu, sněmovna krátce poté souhlasila se svým rozpuštěním a Rusnokova vláda proto vládla až do konce roku 2013.

Celé volební období 2010-2013 bylo v zásadě koncem předchozího patnáctiletého období relativní stability charakterizované dvoupólovou soutěží ODS a ČSSD a jejich spojenců; bylo rovněž předzvěstí nového období nestandardních, nestabilních a proměnlivých aktérů a koaličních vzorců.

¹² K debatám o faktickém posunu českého politického systému k poloprezidencialismu viz např. Kubát, M. (2013).

2.4. Období nestability a přelévání (od 2013)

Volby 2013 se konaly v mimořádně vzrušené atmosféře rozkladu stranického systému pod dojmem policejního zásahu na Úřadu vlády, dojmu všudypřítomné korupce a ekonomické nevykonnosti po předcházející dvoufázové ekonomické krizi (2009-2012).

Tab. 10: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 25. – 26.10.2013

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ČSSD	1 016 829	20,45	50
ANO	927 240	18,65	47
KSČM	741 044	14,91	33
TOP 09	596 357	11,99	26
ODS	384 174	7,72	16
Úsvit	342 339	6,88	14
KDU-ČSL	336 970	6,78	14
SZ	159 025	3,19	
Piráti	132 417	2,66	
SSO	122 564	2,46	

14

Výsledky voleb znamenaly velké přeformátování stranického systému. Poprvé od roku 1992 přesáhl počet subjektů úspěšných ve volbách sedm, z toho dva byly úplně nové, bez formální návaznosti na dříve existující subjekty (**ANO** a **ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE TOMIO OKAMURY/Úsvit/**), jeden se do Sněmovny vrátil po předchozí absenci (KDU-ČSL). Došlo k proměně identity jednoho ze dvou nejsilnější subjektů (namísto ODS ANO), ODS nezůstala ani nejsilnějším pravostředovým subjektem (v této roli ji dočasně nahradila TOP 09), došlo také k mimořádnému vyrovnání sil (za celé sledované období neměl vítěz voleb tak slabou podporu, poprvé se také stalo, že dva nejsilnější subjekty neměly dostatek hlasů na sestavení společné vlády).¹³

Vládu sestavila ČSSD, ANO a KDU-ČSL pod vedením *Bohuslava Sobotky* (nar. 1971). Celé volební období bylo poznamenáno vnitrokoaličními spory především mezi ČSSD a ANO, které se postupně stávalo – měřeno i výsledkem voleb druhého řádu v mezidobí – dominantním politickým aktérem. V případě tohoto subjektu (strana-firma miliardáře *Andreje Babiše* /nar. 1954/) došlo také k zajímavému posunu, kdy původně

¹³ Velkým změnám ve stranickém systému té doby se podrobně věnuje např. Havlík, V. – Hloušek, V. (2014) či Havlík, V. (2015).

protestní uskupení mířící na pravostředové voliče přesměřovalo svoji politickou taktiku na voliče levicové. Spolu se sílením potenciálu ANO docházelo k oslabování hlavní vládní strany ČSSD.

Opozice byla poměrně roztržštěná. Nejsilnější stranou byla KSČM, která v parlamentních volbách poměrně posílila, nicméně své postavení nijak zvlášť nezuročila. TOP 09 v neformální předvolební koalici se STAN kritizovala vládu z konzervativně-liberálních pozic. ODS na počátku volebního období byla zcela izolovaná, došlo k radikální obměně jejích elit a dlouhou dobu nebylo jisté, jestli bude schopna návratu na původní pozice. Poslední opoziční stranou byl nacionalistický Úsvit, další z typu strana-firma. V této straně došlo v průběhu volebního období k rozkolu, vyloučení jejího zakladatele a předsedy *T. Okamury* (nar. 1972), který založil nový subjekt podobného programového vymezení s názvem **SVOBODA A PŘÍMÁ DEMOKRACIE (SPD)**, který v zásadě převzal elektorát původního Úsvitu.

Tab. 11: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 20. – 21.10.2017

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ANO	1 500 113	29,64	78
ODS	572 948	11,32	25
Piráti	546 393	10,79	22
SPD	538 574	10,64	22
KSČM	393 100	7,76	15
ČSSD	368 347	7,27	15
KDU-ČSL	293 643	5,80	10
TOP 09	268 811	5,31	7
STAN	262 157	5,18	6

Ve volbách 2017 došlo k další proměně podoby stranického systému. Zastoupení ve sněmovně získalo hned devět subjektů, z toho jeden nový (**ČESKÁ PIRÁTSKÁ STRANA /PIRÁTI/**), jeden přeformátovaný (SPD – Úsvit), jeden kandidující poprvé samostatně (STAN). Obecně byly výsledky velmi vyrovnané – ne všechny, vítěz ANO dominoval výsledkům i celému stranickému systému podobně, jako v roce 1992 ODS; šlo o vyrovnanost na dalších místech, kdy druhého a devátého dělilo jen cca šest procentních bodů.

Vláda s důvěrou byla sestavována nejobtížněji v celém sledovaném období. Nejprve se pokusilo menšinovou vládu sestavit ANO s premiérem A. Babišem; té ovšem sněmovna

nevyslovila důvěru. Úspěšný byl až druhý pokus, kdy vládu opět sestavoval A. Babiš, tentokrát na půdorysu menšinové koalice ANO a ČSSD, jež se opírala o dohodu o spolupráci mezi ANO a KSČM – a na tomto půdorysu byla vládě vyslovena důvěra, nicméně až devět měsíců po volbách. Společné vládnutí ANO a ČSSD provázely různé neshody a vládní krize, které byly posilovány průběžnými neúspěchy ČSSD ve volbách druhého řádu, jež probíhaly v mezidobí a jež naznačovaly, že nejenomže už není jedním ze dvou hlavních pólů stranického systému, ale že ztrácí sílu na překonání uzavírací klauzule. Na pozici ANO jako hlavního pólu systému se nic nezměnilo.

Opozice měla celou řadu podob. Jednu reprezentovala rovněž průběžně slábnoucí KSČM, která pomáhala vládě získávat důvěru (či zabraňovala, aby ji ztratila), nicméně výměnou za svou podporu v zásadě nic nezískávala. SPD nepomáhala vládě k důvěře formálně, nicméně dařilo se jí prosazovat část své agendy v parlamentu skrze spolupráci s ANO. Zbýlých pět pravostředových a středových formací hledalo od počátku volebního období cestu k vzájemné spolupráci, která vyvrcholila ve volebním roce zformováním dvou předvolebních koalic – **SPOLU** (ODS, KDU-ČSL a TOP 09) a Piráti spolu se STAN.

Tab. 12: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 8. – 9.10.2021

	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
SPOLU	1 493 905	27,79	71
ANO	1 458 140	27,12	72
Piráti a STAN	839 776	15,62	37
SPD	513 910	9,56	20
Přísaha	251 562	4,68	
ČSSD	250 397	4,65	
KSČM	193 817	3,60	
TSS	148 463	2,76	

Pro volby 2021 byl mírně upraven po zásahu Ústavního soudu volební systém (snížení kvóra pro předvolební koalice a změna používané volební formule a volebního dělitele), takže se stalo, že vítěz voleb co do počtu odevzdaných hlasů neměl nejvíce mandátů. Ve volbách neuspěl žádný nový subjekt, naopak dva stabilní aktéři sněmovní zastoupení ztratily (ČSSD a KSČM), z toho jeden z hlavních pólů stranického systému minulých desetiletí.

Koncentrace pěti opozičních subjektů do dvou předvolebních bloků vedla k optickému zpřehlednění stranického systému, nicméně po volbách bylo ustaveno sedm poslaneckých klubů. Obě předvolební koalice vytvořily společnou vládu vedenou předsedou ODS *Petrem Fialou* (nar. 1964).

Není vyloučeno, že právě naznačená předvolební koncentrace, zpřehlednění volební soutěže, jasné předvolební deklarování potenciálních koaličních vztahů, snížení počtu úspěšných subjektů – že to vše je signálem uzavření celé etapy vývoje českého stranického systému charakterizované termíny jako nestabilita a přelévání, jež trvala od roku 2013 (příp. 2010).

Volební účast ve sněmovních volbách v devadesátých letech výrazně průběžně klesala – z téměř sto procentní v prvních volbách 1990 (95,8 %) až na necelé tři pětiny voličů v roce 2002 (58 %). Tato hodnota ale byla zatímním dnem, rokem 2006 se vrátila na úroveň přes šedesát procent, pod níž klesla jen v roce 2013 (59,48 %). Dosud poslední volby v roce 2021 přinesly nejvyšší volební účast téměř dvou třetin voličů (65,4 %) od voleb v roce 1998.

3. Další volební arény

3.1. Senátní volební aréna

Vypovídací schopnost senátních volebních výsledků limituje výrazně nízká volební účast. Ta v případě prvního kola dosahuje průměrně jen 36,6 %, v případě druhého kola dokonce jen 21,7 %. V posledním desetiletí se účast v druhém kole stabilizovala jen na cca 16 %, což výrazně zeslabuje vypovídací sílu volebních výsledků. Na druhou stranu je zvláštní, že ačkoli je v zásadě stabilně nízká účast, nelze jednoduše říct, že některé skupiny voličů pravidelně volit chodí a jiné pravidelně nechodí – na to se výsledky voleb v čase nemálo variují.

Výsledky prvních voleb (detailní hodnoty pro tyto i všechny další zmiňované volby srov. tabulka 13) do značné míry odpovídaly výsledkům o pár měsíců předcházejících voleb sněmovních, jen se známým účinkem většinového volebního systému s formulí absolutní většiny, tedy omezením vlivu extremistických stran (v tomto případě KSČM a SPR-RSČ). Tento vliv bude ostatně jedním ze znaků senátní volební soutěže v celém čtvrtstoletí 1996-2021, kdy ze stran označovaných za extremistické (KSČM, SPR-RSČ, Úsvit, SPD) dokázala senátní křesla získat pouze KSČM, i ta ale pouze v šesti řádných

(a jedněch doplňovacích) volbách ze třinácti řádných (a deseti mimořádných) volebních termínů, nikdy ale nedokázala získat více než dva mandáty a nebyla po celou dobu schopná ustavit samostatný senátní klub.

Senátní volby 1998 a 2000 se nesly ve znamení vítězství stran tvořících Čtyřkoalici, které byly po volbách 2000 schopny svou převahu i symbolicky stvrdit volbou předsedy ze svých řad (*P. Pithart*, předseda již 1996-1998, který nahradil *Libuši Benešovou* /nar. 1948/ z ODS, která byla předsedkyní v letech 1998-2000 jako jeden z výrazů opoziční smlouvy).¹⁴ V té době se Senát vyprofiloval opozičně k opozičně-smluvnímu vládnutí ODS a ČSSD.

Již volby 2002 ale přinesly začátek obratu stvrzeného posléze v letech 2004 a 2006, kdy volbám (a později celému senátu) dominovala ODS. I ona byla schopna v letech 2004-2010 dosáhnout volby předsedy ze svých řad (*Přemysl Sobotka* /nar. 1944/) a i díky ní stál přinejmenším v letech 2004-2006 Senát v opozici vůči sněmovní většině. Mezi volbami 2006 a 2008 poprvé držela absolutní většinu mandátů jedna strana (ODS).

Obrat směrem doleva přišel až s volbami 2008, které ovládla ČSSD. Spolu se souběžně konanými krajskými volbami, v nichž ČSSD silně tematizovala odpor proti reformám Topolánkovy vlády, tehdy straničtí představitelé hovořili o tzv. oranžové tsunami (oranžová byla stranická barva ČSSD). Na šest let tehdy ČSSD prolomila svůj problém se senátními volbami. Pomineme-li výjimečné první z roku 1996, které i charakterem volební kampaně a skutečností, že jako první i poslední nebyly spojeny s dalším hlasováním (krajskými a komunálními), měly blíže ke sněmovním, ČSSD až do roku 2008 v těchto volbách získávala jen slabé výsledky, což vrcholilo v roce 2004, v nichž nezískala ani jedno křeslo. Senátní oranžovou „tsunami“ sice po roce 2008 nezopakovala, nicméně v letech 2010, 2012 i 2014 ve všech senátních volbách na počet získaných mandátů vítězila, v letech 2010-2014 si udržovala i sama senátní většinu, což se projevilo i tím, že v letech 2010-2018 obsazovala post předsedy Senátu *Milanem Štěchem* (nar. 1953). Od voleb 2016 se naopak ČSSD vrátila do situace přelomu století, kdy vítězí jen v jednom či dvou obvodech, v roce 2020 dokonce znovu v žádném. Od roku 2010 ale nicméně v důsledku úspěchu ČSSD se na další tři roky Senát znovu dostal do opoziční role, tentokrát vůči Nečasově vládě.

¹⁴ Údaje vztahené k představitelům Senátu vycházejí z databáze umístěné na stránkách Senát PČR (<https://www.senat.cz>).

Volby 2016 přinesly začátek silného, dosud trvajících trendu, a sice úspěchu neparlamentních, regionálních či ad hoc vznikajících stran. Tyto strany v souhrnu zvítězily právě ve volbách 2016. Volby 2018 pak zahájily další éru s novou dominancí ODS a později STAN, kdy se Senát stal výraznou opoziční silou proti Babišově vládě, reprezentovaný předsedy z ODS *Jaroslavem Kuberou* (1947-2020) a *Milošem Vystrčillem* (nar. 1960).

Zvláštností senátních voleb je skutečnost, že nejsilnější politický subjekt let 2014-2021 ANO nedokázal v žádných senátních volbách získat více než čtyři mandáty, v posledních dvojích volbách (2018, 2020) dokonce jen jeden mandát, takže po volbách 2020 už nebyl ani schopen ustavit ani samostatný senátní klub (senátoři za ANO se spojili se sociálnědemokratickými, kteří byli v téže situaci, a ustavili klub Proregion). Podobně slabých výsledků dlouhodobě dosahují TOP 09 a Piráti.

Zajímavé je, že v doplňovacích volbách, jež se konají v případě předčasného uprázdnění mandátu, v převážné většině uspěly sněmovní strany, jen minimum regionálních. Nelze říct, že některá z nich má výhodu v doplňovacích volbách, snad s výjimkou KDU-ČSL, která přestože je malou stranou, dokázala opakovaně uspět v mimořádných volbách i v různých obdobích.

Dlouhodobě dvěma nejsilnějšími stranami senátní politické arény jsou ODS a ČSSD, v pozici třetí síly je doplňuje KDU-ČSL.

Používaný volební systém vede k velmi zřídka vítězstvím hned v prvním kole – mezi lety 1996 a 2020 se to stalo pouze třináctkrát (ze 420 rozdělovaných mandátů). S výjimkou ustavujících voleb 1996 (4 zvolení v prvním kole) byl vždy v prvním kole zvolen nejvýše jeden senátor, jen v roce 2018 dva.

Tab. 13: Výsledky řádných senátních voleb 1996-2020

	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	
ODS	32	9	8	9	18	14	3	8	4	2	3	10	5	125
ČSSD	25	3	1	7		6	23	12	13	10	2	1		103
KDU-ČSL	13		8	1	3	4		2	2	5	6	2	3	49
STAN						1		1	2	1	2	5	10	22
4K		13												13
US(-DEU)	1		8	1	1									11
ANO										4	3	1	1	9

KSČM	2	2		1	1		1		1					8
ODA	7		1											8
TOP 09								1			2	1	2	6
SZ					1				1	2	1			5
Pir									1			1	1	3
Ostatní	1		1	8	3	2		3	3	3	8	6	5	43

Tab. 14: Výsledky doplňovacích senátních voleb 1999-2020

	1999	2003	2004	2007	2011	2014	2017	2018	2019	2020	
ODS		1	1							1	3
ČSSD				1	1						2
KDU-ČSL		1	1			1					3
KSČM				1							1
STAN								1	1		2
SZ						1					1
Ostatní	1						1	1			3

3.2. Evropská volební aréna

Nepočítáme-li prezidentskou volební arénu, která ale v zásadě v prvních dvou přímých prezidentských volbách fakticky neměla stranický charakter, nejnovější arénou je tzv. evropská, odvíjející se od voleb do Evropského parlamentu (dále jen „evropské volby“). Vznikla po vstupu ČR do Evropské unie v roce 2004, kdy jen šest týdnů po vstupu proběhly první evropské volby. Od té doby se pravidelně opakují v pětiletých intervalech.

Volební účast v těchto volbách patří k těm nejnižším, nikdy dosud nepřekonalala 29 %, v roce 2014 činila dokonce jen 18,2 %, což je nejnižší volební účast v celostátních volbách v moderní české a československé historii.

Tab. 15: Výsledky voleb do Evropského parlamentu 2004-2019 (strany se ziskem více než 5 %)

	2004		2009		2014		2019	
	%	mand.	%	mand.	%	mand.	%	mand.
ODS	30,04	9	31,45	9	7,67	2	14,54	4
ČSSD	8,78	2	22,38	7	14,17	4		
KDU-ČSL	9,57	2	7,64	2	9,95	3	7,24	2
KSČM	20,26	6	14,18	4	10,98	3	6,94	1
TOP 09 a STAN					15,95	4	11,65	3
Piráti							13,95	3
ANO					16,13	4	21,18	6

SPD							9,14	2
Ostatní	19,2	5			5,24	1		
Celkem	87,85	24	75,65	22	80,09	21	84,64	21

První volby proběhly v polovině sněmovního cyklu 2002-2006 a vzhledem k výraznému neúspěchu ČSSD vedly k pádu premiéra *V. Špidly*. Byly to rovněž první volby, v nichž vedl ODS nový předseda *M. Topolánek* – a strana v nich uspěla nad očekávání. Vzhledem k neúspěchu vládní US-DEU, která přes kandidaturu v rámci předvolební koalice nezískala ani dvě procenta hlasů, šlo o dramatické „potrestání“ vládních stran a triumf stran opozičních – ODS, KSČM i dvou nezávislých subjektů.

Druhé volby v roce 2009 proběhly v mimořádné atmosféře politicky spojené s tematikou EU. Konaly se v období, kdy ČR předsedala EU – a několik týdnů před volbami došlo k výše uvedenému vyslovení nedůvěry Topolánkově vládě. Přestože ODS o půl roku dříve a o rok později poměrně dosáhla v krajských a sněmovních volbách jen asi dvaceti procent hlasů, v evropských volbách 2009 zvítězila s ještě větším ziskem než v roce 2004 a ČSSD naopak dosáhla daleko menšího úspěchu, než s jakým počítala. Navíc se právě v této předvolební kampani poprvé projevil vyostřený odpor veřejnosti vůči *J. Paroubkovi*. Byly to také poslední celostátní volby se skutečně bipolární soutěží ODS a ČSSD – již v roce 2010 došlo k velkému oslabení a posléze přeformátování a prepólování celého systému. Mandát získalo rekordně málo stran – jen čtyři (oproti šesti v roce 2004 a sedmi v letech 2014 a 2019). Ve volbách rovněž propadlo největší množství hlasů – cca čtvrtina.

Volby 2014 se konaly jen pár měsíců po ustavení Sobotkovy vlády, přičemž se v nich již projevil pokračující propad ČSSD a naopak růst nově vládního ANO, které zvítězilo. Tyto volby přinesly nejvyrovnanější výsledky, kdy první tři subjekty získaly stejný počet mandátů a kdy první a pátý subjekt v pořadí dělilo jen asi šest procentních bodů. Silná pozice TOP 09 a STAN dokumentovala, že v této době přechodně dominovala pravé části systému právě TOP 09 a ODS byla v juniorní pozici. Uspěli rovněž i do té doby a poté neparlamentní Svobodní. Volební výsledky dobře ukazovaly neukotvenost a rozkolísanost stranického systému ve fázi přechodu z jedné etapy do druhé.

Volby 2019 pak proběhly uprostřed politického sněmovního cyklu 2017-2021. ANO dokázalo oproti předcházejícím volbám posílit, nicméně nikoli tak, jak by odpovídalo jeho sněmovní pozici a ambicím. Do role druhého pólu se postupně vracela ODS, nicméně Piráti, jimž v roce 2014 mandát unikl jen cca o dvě desetiny procentního bodu,

získali téměř stejný výsledek. Uspěly pouze strany se sněmovním zastoupením, vládní ČSSD zastoupení poprvé nezískala vůbec.¹⁵

3.3. Krajská volební aréna

Krajská úroveň vládnutí je druhou nejmladší. Ustavena byla až v roce 2000. Od té doby dosud proběhly šestery krajské volby konané vždy ve třinácti samosprávných krajích (v hlavním městě Praze, která má současně status obce i kraje, se konají volby v termínu voleb komunálních). Krajské volby se stejně jako sněmovní a evropské konají podle zásad poměrného zastoupení.¹⁶

Termín krajských voleb probíhal až do roku 2012 téměř uprostřed volebního období poslanecké sněmovny, tedy uprostřed politického cyklu. Druhořadé volby, jimiž krajské volby bezpochyby jsou, se vyznačují mimo nízkou volební účastí (pohybuje se vesměs jen kolem 35 %, nejnižší byla v roce 2004 – 29,6 %, nejvyšší v roce 2008 – 40,3 %) také tím, že v nich, konají-li se uprostřed politického cyklu, bývají voličsky trestány vládní strany. Tak to také platilo až do roku 2016 – vždy zvítězila hlavní opoziční strana (v letech 2000 a 2004 ODS, 2008 a 2012 ČSSD). Mírnou změnu přinesl rok 2016, kdy sice byla potrestána hlavní vládní strana ČSSD, nicméně benefitovala rovněž vládní strana, stále ještě relativně nová a protestní ANO. To pak dokázalo ve volbách 2020 jako první vládní strana v historii českých krajských voleb zvítězit, resp. udržet si zisk z voleb předchozích. Toto vítězství mělo ovšem v zásadě procentní hodnotu proher hlavních vládních stran let 2004-2012. Může to být ale také důsledek posunutí termínu krajských voleb vzhledem k hlavnímu politickému cyklu o rok později, tedy pouhý rok před sněmovní volby (od doby předčasných sněmovních voleb 2013).

Původně relativně strukturované krajské stranické systémy odrážely podobu celostátního systému, byť s regionálními odlišnostmi (kupř. silná pozice KDU-ČSL na jižní Moravě a její neexistence v řadě krajů Čech). I exekutivní koalice odrážely logiku celostátních vztahů. Tak kupř. sloužily krajské koalice jako „laboratoře“ pro napravení vztahů na pravé a pravostředové části spektra spoluprací ODS, KDU-ČSL a dalších stran někdejší Čtyřkoalice v letech 2000-2008; příp. totéž lze ukázat na levé části spektra, kdy od roku 2008, zvláště pak od 2012 byla v řadě krajů zkoušena varianta levicové koalice ČSSD a KSČM v různých podobách (tichá i otevřená koalice).

¹⁵ K volbám do Evropského parlamentu srov. např. Charvát, J. – Maškarinec, P. (2020).

¹⁶ Volební systémy jednotlivých úrovní českého politického systému jsou analyzovány v Balík, S. a kol. (2017).

Postupem času ale tato úzká navázanost na celostátní úroveň začala erodovat vstupem nejrůznějších regionálních subjektů, které se často stávaly jistým typem pivotálního hráče rozhodujícím o podobě exekutivní koalice.

Tab. 16: Výsledky krajských voleb 2000-2020 dle volebních stran (strany, které získaly zastoupení)

		2000	2004	2008	2012	2016	2020
ODS	hlasů (%)	23,8	36,35	23,6	12,28	9,47	6,96
	mandáty (abs.)	185	291	180	102	76	53
ČSSD	hlasů (%)	14,7	14,03	35,9	23,58	15,24	4,92
	mandáty (abs.)	111	105	280	205	125	28
KSČM	hlasů (%)	21,1	19,68	15	20,43	10,54	4,75
	mandáty (abs.)	161	157	114	182	86	13
4K	hlasů (%)	22,9					
	mandáty (abs.)	171					
KDU-ČSL	hlasů (%)		10,67	6,65	5,82	6,3	5,1
	mandáty (abs.)		72	43	42	42	33
TOP+STAN (2016 TOP 09)	hlasů (%)				6,63	3,4	
	mandáty (abs.)				44	12	
ANO	hlasů (%)					21,05	21,82
	mandáty (abs.)					176	178
Piráti	hlasů (%)					1,74	12,02
	mandáty (abs.)					3	91
SPD (2016 SPD+SPO)	hlasů (%)					5,68	6,13
	mandáty (abs.)					34	35
STAN	hlasů (%)					4,01	6,04
	mandáty (abs.)					24	40
Ostatní (s mandátem)	hlasů (%)	7,52	9,52	8,03	13,4	6,21	26,22
	mandáty (abs.)	47	50	58	100	97	204

Jelikož existence rozmanitých formátů krajských předvolebních koalic, jež se liší často region od regionu (dlouhodobě volí regionálně různorodé strategie KDU-ČSL, ve volbách 2020 se totéž týkalo i ODS, TOP 09 a různých regionálních subjektů),

přestávají být výjimkou, ale často pravidlem, nepřináší výsledky podle volebních stran dostatečně vypovídající o kondici jednotlivých stran. Proto následující tabulka uvádí počty krajských zastupitelů podle navrhujeících stran.

Tab. 17: Počty krajských zastupitelů 2000-2020 dle navrhujeící strany

	2000	2004	2008	2012	2016	2020	Celkem
ODS	185	291	180	102	76	99	933
ČSSD	111	105	280	205	125	37	863
KSČM	161	157	114	182	86	13	713
KDU-ČSL	72	84	56	61	61	53	387
ANO					176	178	354
STAN				25	38	69	132
Piráti					5	99	104
US	66	6					72
TOP 09				19	19	19	57
SPD					18	35	53
SZ		2		9	5	6	22
ODA	17						17
DEU	16						16
Ostatní	47	30	45	72	66	67	327

Dlouhodobě nejsilnějším krajským politickým subjektem je ODS, která dvoje krajské volby vyhrála a dvakrát skončila na druhém místě. Následuje ji ČSSD, která rovněž zvítězila ve dvojích volbách a v jedněch se umístila na druhém místě. Nicméně po volbách 2020 spadla mezi nejméně úspěšné subjekty a zastoupení má jen v sedmi krajích. Podobný osud má KSČM, třetí nejúspěšnější subjekt historie krajských voleb. Ta sice v žádných volbách neztvítězila, třikrát ale skončila druhá, přičemž jak v roce 2000, tak 2012 ji od vítězství dělilo jen několik jednotek procentních bodů. Po volbách 2020 je ale přítomna jen ve čtyřech krajských zastupitelstvech. Nejsilnější subjekt parlamentní úrovně let cca 2016-2021, hnutí ANO sice zvítězilo v obojích krajských volbách, jichž se účastnilo, nicméně vždy se ziskem jen cca 21 % hlasů. Nemohla tak zopakovat dominanci krajské politice v podobě ODS 2004 či ČSSD 2008.

Podíváme-li se na dlouhodobé trendy fungování krajské volební arény, pozorujeme, že se stále více odpoutává od logiky úrovně celostátní a blíží se k politice komunální. Výrazem toho je velký vzestup různých regionálních či nezávislých uskupení. V posledních trojích volbách obsazují cca desetinu mandátů, k nimž je ale třeba na krajské úrovni počítat i STAN – pak je to po volbách 2020 20 % mandátů. Dalším výrazem téhož je velké drobení regionální scény, kdy v krajských zastupitelstvech po

volbách 2020 zasedají reprezentanti 30 stran a hnutí (v roce 2016 27, v roce 2008 jen 14 stran a hnutí). Zapomenout nemůžeme ani na vzrůstající vliv osobních známostí, vazeb a animozit krajských představitelů, které vysvětlují mnohdy lépe než cokoli jiného konkrétní podobu uzavřené koalice – tedy stejně, jako na české komunální úrovni.

I co se týče podoby exekutivních koalic, přiblížila se krajská politika úrovni komunální. Exekutivní koalice jsou pestré, žádnou netvoří méně než tři subjekty, v důsledku kandidatury řady předvolebních koalic je spíše pravidlem nutnost podpory až šesti politických subjektů.

4. Formát a typ stranického systému¹⁷

Jeden z nejvýznamnějších teoretiků zabývajících se stranickými systémy, italský politolog *Giovanni Sartori* (1924-2017), rozlišil mezi formátem a typem stranického systému.¹⁸ Pro kategorii formátu je rozhodující skutečností prostý počet politických stran zastoupených v rozhodující parlamentní komoře (v českém případě po roce 1992 Poslanecká sněmovna, do roku 1992 Federální shromáždění).

Ono první období (1990-1992) je v zásadě neklasifikovatelné, a to ze dvou důvodů. Za prvé - vítěz voleb a hegemon následujícího období Občanské fórum byl faktickou předvolební volnou koalicí – prameny hovoří až o čtrnácti různých, většinou ideově protikladných, proudech. Lze tedy přesně spočítat, že uzavírací klauzuli překonaly čtyři strany, nicméně tato informace přes svou přesnost nevypovídá o skutečném formátu stranického systému nic. Za druhé – Federální shromáždění nejenom že bylo dvoukomorovým tělesem, ale většina důležitých rozhodnutí vyžadovala schválení i jednotlivými „národními“ částmi každé komory, což z něj pro takové chvíle činilo až čtyřkomorové těleso. I pro běžná rozhodnutí se ale počítalo s hlasy všech poslanců komory, přičemž ale křesla byla rozdělována fakticky v paralelních volbách – české a slovenské. Vedle sebe tak existovaly oddělené stranické systémy spojené parlamentem, jež ale neměly jinak nic společného. Z čeho tedy počítat počty stran – z obou částí republiky; či jen jedné části?

Proto začněme se sledováním formátu až od voleb v roce 1992. Do České národní rady byli v roce 1992 zvoleni poslanci za osm volebních subjektů. Ve skutečnosti jich ale bylo

¹⁷ Podkapitola o formátu a typu stranického systému částečně vychází ze společného textu obou autorů Balík, S. – Hloušek, V. (2016).

¹⁸ Sartori, G. (2005).

ještě více, neboť tři z nich představovaly předvolební koalice: ODS kandidovala spolu s minoritní KDS; LB byl formálně koalici KSČM a Demokratické levice ČSFR; LSU slučovala SZ, Československou stranu socialistickou, Zemědělskou stranu a Hnutí zemědělců a nezávislých osobností. Pokud bychom tedy chtěli být přesní, stran bylo po volbách ve sněmovně dvanáct (za Hnutí zemědělců nebyl nikdo zvolen). Velká roztržitost dolní parlamentní komory se dále v průběhu funkčního období prohlubovala, kdy se mnohé poslanecké kluby štěpily a slučovaly, mnozí poslanci vystřídali i několik klubů apod. Proto můžeme tuto etapu jednoznačně přiřadit k formátu extrémního pluralismu.

Dalšími volbami započala zhruba sedmnáctiletá éra limitovaného pluralismu. Již v roce 1996 poklesl počet relevantních stran (počet úspěšných volebních subjektů se shodoval v těchto i příštích volbách s počtem stran finálně zastoupených ve sněmovně) na šest, což je sartoriánská hranice (5-6) mezi limitovaných a extrémním pluralismem. Na této hranici se český stranický systém pohyboval až do roku 2013. Čtvery volby po sobě (1998, 2002, 2006, 2010) překonalo uzavírací klauzuli vždy pět subjektů. Zajímavé je, že pouze jednou se stalo (v roce 2002), že by se sestava parlamentních stran mezivolebně nezměnila, jinak vždy docházelo k alternaci přinejmenším jednoho subjektu, většinou na středoprávní části spektra. Předzvěsti větší změny byly volby v roce 2010, jež ale stále ještě uchovaly počet pěti stran – nicméně za cenu obměny dvou z nich. Navíc na kandidátkách dvou z nich se do sněmovny dostali zástupci tří dalších stran (STAN a SLK na kandidátce TOP 09; SNK ED na kandidátce VV). Důležité bylo, že v podobě VV vstoupil do stranického systému aktér poměrně ostře se vymezující vůči ostatním polistopadovým stranám, čímž byl předznamenán další vývoj. V průběhu volebního období 2010-2013 došlo k mnoha politickým turbulencím, z nichž pro téma formátu stranického systému je důležité především rozštěpení VV, z nichž se oddělila strana LIDEM.

Volby 2013 pak přinesly navýšení počtu volebních subjektů, jež překročily uzavírací klauzuli, na sedm, z toho dvě nové a jedna po předchozí tříleté pauze. Připočítáme-li ale opět STAN a SLK kandidující na listině TOP 09, skrytou koalici Úsvitu s VV (jejíž tři členové získali mandát) a hnutím Občané 2011, příp. ANO 2011 a hnutí Severočeši.cz a Východočeši, dostáváme se hranici třináct stran, maxima po roce 1992. I když ale budeme počítat pouze volební subjekty, resp. po volbách ustavené parlamentní kluby, lze hovořit o formátu extrémního pluralismu, který byl posléze potvrzen i v roce 2017. V těch došlo k další alternaci a navýšení počtu ve volbách samostatně úspěšných

subjektů na polistopadové maximum devíti (přičemž poprvé od roku 2006 se nelišil počet volebních subjektů a ve Sněmovně zastoupených stran). V průběhu volebního období se navíc ve Sněmovně nově etablovaly dvě nové strany – Trikolóra a Volný blok. Léta 2013-2021 tak můžeme charakterizovat jako dobu extrémního pluralismu.

Je přitom otázkou, zda tato doba skončila volbami 2021, kdy počet volebních subjektů vyrovnal minimum z roku 2002 (tedy čtyři), nicméně dva úspěšné subjekty byly přiznanými předvolebními koalicemi celkem pěti stran a zastoupení na jejich kandidátkách získaly ještě další dva subjekty (SLK na kandidátce PirSTAN a Nestraníci na kandidátce SPOLU). Ve sněmovně tak je po volbách ustaveno sedm poslaneckých klubů a zastoupeno celkem devět stran. Spíš se tak lze přiklonit k tvrzení, že éra extrémního pluralismu trvá i po volbách 2021.

Vývoj zachycuje tabulka č. 18.

Tab. 18: Vývoj počtu stran v obou komorách českého parlamentu v letech 1992-2021 a v krajských zastupitelstvech 2000-2020 (stav vždy bezprostředně po volbách)

	Počet volebních subjektů PSP ČR	Počet stran zastoupených po volbách PSP ČR	Počet stran, jež získaly mandát v senátních volbách	Počet stran v krajských zastupitelstvech
1992	8	12		
1993				
1994				
1995				
1996	6	6	7	
1997				
1998	5	5	4	
1999				
2000			6	12
2001				
2002	4	5	11	
2003				
2004			8	12
2005				
2006	5	5	6	
2007				
2008			3	14
2009				
2010	5	8	7	
2011				

2012			9	19
2013	7	13		
2014			9	
2015				
2016			14	27
2017	9	9		
2018			11	
2019				
2020			10	30
2021	4	9		

Zmíněné charakteristiky odvozené z chování systému v dolní komoře českého parlamentu částečně podporují data o vývoji počtu stran, jež získaly zastoupení v Senátu. Rozdíl je patrný na období 1998-2002, kde nevidíme pokles počtu stran, ale naopak nárůst – je zde dobře zachycena nejistota a rozkolísanost systému v důsledku opoziční smlouvy, vzniku Čtyřkoalice apod. – to, co analýza pouze krajních bodů roku 1998 a 2002 (před vznikem Čtyřkoalice a v zásadě po jejím konci) nebyla schopna zobrazit. Pak naopak je ještě zřetelnější tendence k posilování bipolarity do roku 2008 a pak naopak výrazná fragmentace systému vrcholící v roce 2016 a poté mírně slábnoucí.

28

Naopak hodnoty pro krajskou úroveň (nárůst z 12 na 30) ukazují její oddělenost od ostatních úrovní, což potvrzuje její větší blízkost úrovni lokální.

Zmíněné parametry formátu stranického systému by napovídaly, že do roku 1996 a od roku 2013 by měl český stranický systém odpovídat typu polarizovaného pluralismu a od poloviny devadesátých let 20. století do počátku desátých let 21. století umírněnému pluralismu. Jak tomu bylo ve skutečnosti?¹⁹

Co se týče období po volbách 1992, nabízí se jeho charakteristika polarizovaného pluralismu. Byly přinejmenším naplněny některé jeho charakteristické rysy, především přítomnost relevantní bilaterální antisystémové parlamentní opozice (KSČM a SPR-RSČ). Nicméně neprojevila se převaha centrifugálních tendencí, kdy obě antisystémové strany v součtu v průběhu devadesátých let neposílily. Oproti nim ale ve volbách 1996 posílily prosystémové formace, KSČM oslabila a SPR-RSČ mírně posílila. Spolu se zformováním dvou ideově protikladných a obdobně silných pólů v podobě ODS a ČSSD došlo k tomu, že politický střed nebyl vyplněn jedním hegemonem, ale

¹⁹ Pro debatu ohledně teoretického zakotvení vymezení typu stranického systému srov. Hloušek, V. (2010).

naopak o střed se soupeřilo zprava a zleva, což je naopak jedna z charakteristik umírněného pluralismu. Rovněž relativně silný střet mezi ODS a ČSSD ve volbách 1996 svědčil o vyšší míře ideologičnosti, nikoli jejím snižování. Naopak ve prospěch kvalifikace tohoto období jako polarizovaného pluralismu by mohlo svědčit pokračování předchozí vládní koalice (tedy nealternace) – nicméně již jako menšinové. Je tedy zřejmé, že jednoznačného sartoriánského hodnocení se pro toto období nesetkáme – pokud se nespokojíme s konstatováním smíšených znaků polarizovaného i umírněného pluralismu.

Toto hodnocení rozhodně platí i pro krátké další volební období 1996-1998 vyznačující se nejprve menšinovou pravostředovou vládní koalicí, posléze polouřednickou vládou a končící předčasnými volbami. Šlo na dlouhou dobu o poslední období, v němž působila bilaterální antisystémová opozice, kterou ale právě nyní oslabovala strategie ČSSD schopné sbírat hlasy prosystémových i protestních voličů, a tedy eliminující potenciál vzestupu podpory antisystémových stran.

Období po roce 1998 je zajímavé jednak eliminací jednoho z antisystémových aktérů (SPR-RSČ), jednak vznikem menšinové vlády ČSSD podporované jejím největším rivalem ODS. Právě toto spojenectví se na další čtyři roky stalo jedním z hlavních štěpících témat české politiky, takže klasický socioekonomický střet byl poodsunut. Proti opoziční smlouvě se zformovala Čtyřkoalice. Stranická soutěž tak v letech 1998-2002 rozhodně nebyla typicky bipolární, naopak spíše multipolární. Přetrvala vysoká polarizace stranického systému a působila jedna antisystémová strana, což by svědčilo spíše ve prospěch polarizovaného pluralismu. Nicméně stejně tak byly přítomny prvky umírněného pluralismu. Lze tak opět konstatovat, že český pluralismus do roku 2002 nelze přiřadit ani k jednomu ze Sartoriho čistých typů.

Volby 2002 nepřinesly zásadní oslabení hlavního soutěžního socioekonomického pole mezi ČSSD a ODS z roku 1998. Pokus Čtyřkoalice etablovat se jako rovnocenný třetí hlavní pól skončil neúspěchem. Strany někdejší Čtyřkoalice vstoupily individuálně do vládní koalice s ČSSD, což napomohlo bipolární strukturaci stranické soutěže. K té vedl i vývoj KSČM, která se v průběhu funkčního období přimkla k ČSSD. Se zajímavým východiskem pro ona nejasná léta 1998 - 2006 pak přišel Maxmilián Strmiska, který navrhnul používat pro analýzu typu českého stranického systému pojem „semipolarizovaný pluralismus“.²⁰

²⁰ Srov. Strmiska (1999), s. 164; Strmiska (2000), s. 1; Strmiska (2007).

Před volbami 2006 tak došlo k přehledné strukturaci stranického spektra. Jejich výsledek (tzv. pat – 100 mandátů pro středopravicový blok, 100 mandátů pro levicový blok) se zdál – spolu s neskrývanou ochotou ČSSD ukončit parlamentní izolaci KSČM - nasvědčovat naplnění klasických charakteristik umírněného pluralismu. A skutečně – právě v této době pokud jím nebyl, tak mu byl český stranický systém nejbliže.

Volby 2010 se zdály potvrzovat předchozí trendy z roku 2006. I přes obměnu dvou stran v systému přetrvávala bipolární logika fungování. Nicméně tento stav netrval dlouho a již v průběhu let 2011-2012 po sérii vládních krizí byla zřejmá velká nestabilita, která vyvrcholila zásahem policie na Úřadu vlády, vládní demisí, instalací prezidentské úřednické vlády a předčasnými volbami 2013, které potvrdily proměněnou logiku fungování české politiky. Jeden z hlavních pólů – ODS – upadl na čas do role marginální strany, klasický socioekonomický spor byl odsunut do pozadí a jednou z hlavních charakteristik politického pole se stal spor o interpretaci období po roce 1989, na němž se vyprofilovaly dvě nové parlamentní strany (ANO 2011 a Úsvit). Přestože parlamentní volby a následné zformování nové většinové vlády přinesly úplnou vládní alternaci, nelze o tomto období uvažovat jako o umírněném pluralismu (úplná alternace je jednou z jeho charakteristik). Naopak – následujících přinejmenším osm let do roku 2021 lze označit za polarizovaný pluralismus, kdy byly opozice dvoustranné. V první fázi tvořila vládu ČSSD, ANO a KDU-ČSL, zatímco opozice byla roztržštěná a vzájemně neslučitelná: TOP 09 a STAN, KSČM, ODS a Úsvit. Úsvit byl do dalších voleb systémově nahrazen SPD, došlo k dalšímu drobení, kdy nepřiznaná předvolební koalice TOP 09 a STAN, jež fungovala od roku 2010, šla do dalších voleb rozdělena. Po volbách 2017, v nichž kromě všech stran úspěšných v předchozích volbách získali sněmovní zastoupení navíc Piráti profilující se jako nesmlouvaví kritici všech ostatních, vznikla nejprve menšinová vláda ANO, jež nezískala důvěru, téměř tři čtvrtě roku po volbách pak menšinová vláda ANO a ČSSD, podporovaná z opozice KSČM. Formálně lze i toto druhé volební období po roce 2013 chápat jako polarizovaný pluralismus, kdy zpočátku byla opozice roztržštěná. Vzápětí po volbách se zformoval tzv. Demokratický blok, neformální uskupení ODS, KDU-ČSL, TOP 09 a STAN. S ním občas spolupracovali Piráti, nicméně byla u nich patrná snaha o distanci od stran představujících minulost. V opozici dále formálně působila SPD, která však částečně s vládním ANO spolupracovala, a KSČM, která přímo vznik druhé Babišovy vlády umožnila. Každopádně nebyla reálná šance na společný postup opozice. Postupem volebního období došlo k vyjasnění situace, kdy se na jedné straně strany

Demokratického bloku a Piráti zformovaly do dvou předvolebních koalic, které avizovaly vzájemnou blízkost a povolební spolupráci; na druhé straně ANO, ČSSD, KSČM a SPD začaly být vnímány jako součást jednoho širokého bloku. Vzájemné neshody mezi těmito bloky ale přetrvaly, přičemž používaná rétorika, kdy politický soupeř byl vnímán spíše jako nepřítel, nesvědčila poklesu polarizovanosti. Nicméně není vyloučeno, že volby 2021 byly krokem k návratu k semipolarizovanému či dokonce umírněnému pluralismu – přinejmenším zmizením dvojité opozice a úzkou předvolební spoluprací kdysi zcela samostatných subjektů.

Zatímco tedy do roku 1998 bylo možné hovořit spíše o polarizovaném pluralismu, v dalších letech do roku 2006 buď o nejisté klasifikaci, či o Strmiskově semipolarizovaném pluralismu, posléze pak o téměř čisté éře umírněného pluralismu končící před rokem 2013. V důsledku dvojité opozice, opětovné přítomnosti bilaterálních antisystémových sil (KSČM, Úsvit), centrifugální a polarizované soutěži i formátu extrémního multipartismu pak lze pro léta 2013-2021 opět užít klasifikaci polarizovaného pluralismu.

Prameny a literatura

31

PRAMENY

Poslanecká sněmovna PČR (<https://www.volby.cz>).

Senát PČR (<https://www.senat.cz>).

Volby.cz (<https://www.volby.cz>).

LITERATURA

NOVÁK, Miroslav: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997. 275 s.

ÁGH, Attila; *Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans*. Northampton 1998. 359 s.

ÁGH, Attila: *The Politics of Central Europe*. London – Thousand Oaks – New Delhi 1998. 256 s.

KITSCHELT, Herbert - MANSFELDOVÁ, Zdenka - MARKOWSKI, Radoslav - TOKA, Gábor: *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge 1999. 457 s.

STRMISKA, Maxmilián: *Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování*, Politologický časopis, 6, 1999, č. 2, s. 162-169.

STRMISKA, Maxmilián: *The Czech Mutipartism in the Late 1990s*. Central European Political Studies Review, 2, 2000, č. 2.

STRMISKA, Maxmilián: *Challenges of Consolidation and the Post-Communist Party Systems*. Brno 2001. 86 s.

ROBERTS, Andrew Lawrence: *Demythologizing the Czech Opposition Agreement*. Europe-Asia Studies. 55, 2003, č. 8, s. 1273-1303.

FIALA, Petr - STRMISKA, Maxmilián: *Systém politických stran v letech 1989-2004*. In: MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku, 1861-2004*. II. díl. Brno 2005, s. 1359-1380.

SARTORI, Giovanni: *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno 2005. 468 s.

ČALOUK, Dalibor – FOLTÝN, Tomáš – HAVLÍK, Vlastimil – MATUŠKOVÁ, Anna (eds.): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno 2006. 228 s.

KOPECKÝ, Petr. *The Rise of Power Monopoly: Political Parties in the Czech Republic*. In: JUNGERSTAM-MULDERS, Susane (ed.): *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot – Burlington 2006, s. 125-146.

STRMISKA, Maxmilián: *The Czech Party System: a Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement*. In: HLOUŠEK, Vít - CHYTILEK, Roman (eds.): *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno 2007, s. 107-115.

PRIDHAM, Geoffrey: *Democratic Consolidation in the Czech Republic: Comparative Perspectives after Twenty Years of Political Change*. Politologický časopis, 16, 2009, č. 4, s. 267-287.

SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha 2009. 520 s.

BALÍK, Stanislav a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno 2010. 288 s.

DEEGAN-KRAUSE, Kevin - HAUGHTON, Tim: *A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990–2009*. Politologický časopis, 17, 2010, č. 3, s. 227-241.

HLOUŠEK, Vít: *Seeking a type: The Czech party system after 1989*. Politics in Central Europe, 6, 2010, č. 1, s. 90-109.

- KOPEČEK, Lubomír: *Éra nevinnosti: česká politika 1989-1997*. Brno 2010. 380 s.
- SPRINGEROVÁ, Pavlína: *Analýza vývoje a činnosti moravistických politických subjektů v letech 1989–2005*. Brno 2010. 260 s.
- FIALA, Petr - STRMISKA, Maxmilián: *Kontinuita a diskontinuita českých stranicko-politických systémů. Metodologická východiska a dilemata komparativního výzkumu transformace soustav politických stran v českých zemích*. Středoevropské politické studie, 2011, č. 1, s. 1-7.
- HANLEY, Sean: *Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996–2010: hledání možných příčin politického zemětřesení*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 47, 2011, č. 1, s. 115-136.
- MAREŠ, Miroslav: *Czech extreme right parties an unsuccessful story*. Communist and Post-Communist Studies, 44, 2011, č. 4, s. 283–298.
- KUBÁT, Michal *Současná česká politika. Co s neefektivním režimem?* Brno 2013. 120 s.
- HAVLÍK, Vlastimil a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno 2014. 347 s.
- HAVLÍK, Vlastimil - HLOUŠEK, Vít: *Dr Jekyll and Mr Hyde. The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic*. Perspectives on European Politics and Society, 15, 2014, č. 4.
- HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Caretaker Governments in Czech Politics: What to Do about a Government Crisis*. Europe-Asia Studies, 66, 2014, č. 8, s. 1323-1349.
- HAVLÍK, Vlastimil: *Stable or not? Patterns of party system dynamics and the rise of the new political parties in the Czech Republic*. Romanian Journal of Political Sciences, 2015, č. 1, s. 185-207.
- KOPEČEK, Lubomír: *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998-2002*. Brno 2015. 340 s.
- BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít: *The development and transformation of the Czech party system after 1989*. Acta Politologica, 8, 2016, č. 2, s. 103-117.
- BALÍK, Stanislav - HLOUŠEK, Vít - KOPEČEK, Lubomír - HOLZER, Jan – PŠEJA, Pavel - ROBERTS, Andrew Lawrence: *Czech Politics : From West to East and Back Again*. Opladen 2017. 278 s.
- KOPEČEK, Lubomír – HLOUŠEK, Vít – CHYTILEK, Roman – SVAČINOVÁ, Petra: *Já platím, já rozhoduji!: političtí podnikatelé a jejich strany*. Brno 2018. 296 s.

EIBL, Otto – GREGOR, Miloš a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2017*. Brno 2019. 288 s.

HÁJEK, Lukáš – BALÍK, Stanislav: *Komunální volby v roce 2018*. Brno 2020. 229 s.

CHARVÁT, Jakub – MAŠKARINEC, Pavel: *Volby do Evropského parlamentu v Česku v roce 2019: stále ještě druhořadé volby?* Brno 2020. 188 s.